

Fekete László

A nap a zsidó imádkozási hagyományban*

A zsidó kalendárium ún. *luniszoláris* naptár, amely a Hold és a Nap éves járásának két-féle rendszerét egyesíti: az előbbi 354, az utóbbi 365 napos év. A világban elterjedt 12 hónapos napévtől való eltérés 19 éves ciklusokban egyenlítődik ki: a 3., 6., 8., 11., 14., 17. és a 19. év 13 hónapos, kb. 384 napos szökőéveket eredményez. A hónapok 29, ill. 30 naposak.

Fekete László (Budapest), a Dohány utcai zsinagóga főkántora, az OR-ZsE Liturgia Tanszékének főiskolai adjunktusa.

A vallási nap naplementével kezdődik és a másnapi naplementéig tart. Ünnepnapokon kb. 18 perccel a napnyugta előtt a bejövetelet áldjuk, és a kimenetel előtt egy órával¹ meghosszabbítjuk napunkat — egy értelmezés szerint az ünnep szentségében továbbra is maradni akarván.

A naptár szerkesztését befolyásolják az ünnepek, emléknapok dátumai: pl. *tiso bööv*, a jeruzsálemi Szentély kétszeri lerombolása miatti gyász dátuma nem eshet szombati napra, hiszen az erre a tragédiára való emlékezés nem lehet a szombat megünneplésének, nyugalmanak témája. *Jajm kipur* (az engesztelés napja) nem tartható pénteken és vasárnap munkavégzési tilalom és böjt miatt. A megmenekülést ünneplő *purim* nem eshet szombatra, mert előírásait e napon szintén tilos teljesíteni; stb.²

Az imádkozás naponkénti gyakorisága

A mindenkori reggeli szertartás záró imája — „Rajtunk a sor dicsőíteni a mindenség Urát...”³ (עלינו לשבח לאדון הכל) — után adott zsolttár elmondása aktualizálja az imádkozás időpontját; megtudjuk, az adott napon a hajdani szentélybeli szolgálat során a lévíták által melyik is hangzott el: „Ma van a hét ... (sorszám szerint) napja, melyen a lévíták a Szentélyben ezt mondták.” Vasárnap, azaz a hét első napján: a 24., hétfőn a 48., kedden a 82., szerdán a 94. és a 95,1–3., csütörtökön a 81., pénteken a 93., szombaton a 92. zsolttárt kell elmondani.

A napi zsolttárt tizennégyen énekelték zenekari kísérettel. A Szentélyben ez —mikor még volt áldozatbemutatás— az égőáldozat befejeztével szólalt meg.

* A Magyar Egyházzenei Társaság X. kongresszusán, 2011. március 14-én Nyíregyházán elhangzott előadás némileg szerkesztett változata.

¹ OLÁH János: *Judaiztika*. Gabbiano Print Kft., Budapest 2009. 15.

² Uo. 16.

³ *Izrael istentisztelete*, עבודת ישראל. — Dr. POLLÁK Miksa fordítása. Sinai Publishing, Tel-Aviv 1963. 126. A héber nyelvű idézetek átirása a továbbiakban is a helyi dialektus szerint történik: *olénu lösbé-ach laadajjn hakajl*.

Szertartásunk szombati, ünnepi délelőttökön is⁴ talmudi (Misna, Tamid 7:4) idézettel emlékeztet a napok ismétlődésére — szintén az istentisztelet utolsó szakaszában, a mindennapi zsoltárokból való egy-egy mondattal: „A leviták a Szentélyben e zsoltárokat mondták el: ...” (השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש).⁵

Őseink nyelvhasználatában a nap megegyezik a nappallal: „Teremt nappalt és éjjelt” — בורא יום ולילא.⁶ Ez már a mindenkori esti ima mondata, akár csak a szintén a Biblia (*TaNaKh*) — תנ"ך — első oldaláról való gondolatok folytatása: „Elviszi a nappalt és meghozza az éjjelt; és megkülönböztet nap és éj közt...” — (ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה).⁷

A hétköznapi reggeli ima ennek megfeleltethető helyén — de a szombati-ban is költőileg gazdagított tartalommal: — „Ő mindennap jósága által megújítja a teremtés művét” — (המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית).⁸

A nap és nappal szavak korabeli nyelvhasználatához kibővített értelmezési kulcsot találunk a peszach ünnepi elbeszélésben, a *Hagada*-ban (הגדה של פסח), melyet az ünnepsorozat első napi — Izraelen kívül első két napi — kultikus vacsoráján olvassuk. Rabbi Elozor ben Azarjo kérdésére Ben Zoma tórai idézettel emlékeztet: „Emlékezz még az Egyiptomból való kivonulásod napjáról életed minden napján!” (Dt 16,3) (למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייד).⁹ „Életed napjai alatt a nappalok értendőek, de életed minden napja alatt az éjszakák is benne foglaltatnak. Bölcséink azt mondják: *életed napjai* alatt ez a világ értendő. *Életed minden napja* alatt a Messiás ideje is” (הלילות – הימים, כל ימי חייד – העולם הזה, כל ימי חייד – להבנים לימות המשיח).¹⁰

A kiemelt fontosságúnak tekintett imában, Izrael hitvallomásában, a *Sömá Jiszroél*-ban — [שמע ישראל] — reggel és este egyaránt olvassuk — az Ő.való nyomatékosítja parancsának idejét: „És legyenek ezen szavak, melyeket én parancsolok neked *e napon* a szíveden!” (Dt 6,4–9) (והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על-לבבך).¹¹

Mint említődött, naptárunk a holdperiódussal is számol. Mivel a hónapok 29, ill. 30 naposak, ekkor egy-, ill. kétnapos félünnepet tartunk — a judeo-mediterrán kultúrkörben ez teljes értékű ünnepnapnak számít. Ilyenkor a napi istentisztelet zsoltárokból álló hálaének- (*halél* הלל) sorozattal bővülve kapcsolódik a napi főimádsághoz, az ún. *amido*-hoz (עמידה). Itt mondja — éneklei — a 118. zsoltár 24. versét előimádkozó és a közösség egymást ismételve: „*Ezt a napot az Ő.való szerezte, vígadjunk és örüljünk rajta!*” (זה היום עשה יי, נגילה ונשמחה בו).¹²

⁴ A legteljesebb szövegű imakönyvekben a mindennapi ima részeként is megjelenik e részlet, jöllehet a jelenkori gyakorlatban ez többnyire szombati és ünnepi aktualitású.

⁵ Kiejtve: *hasir söhalövijim hoju ajmörim bövész hamikdos*.

⁶ Kiejtve: *bajré jajm ölojlo*.

⁷ Kiejtve: *umaavir jajm umévi lojlo umavdil bën jajm uvén lojlo*.

⁸ Kiejtve: *hamchadés bötuvoj bökhöl jajm tomid maaszé vörésisz*.

⁹ Kiejtve: *lömaan tizkajr esz jajm cétko méerec Microjim kol jómé chajjekho*.

¹⁰ Kiejtve: *jómé chajjekho – hajomim, kol jómé chajjekho – halélajsz. Vöchakhonim omrim, jómé chajjekho – hoajlom haze, kol jómé chajjekho – löhajvom limajsz hamosiach*.

¹¹ Kiejtve: *vöhoju hadövorim hoéle, aser onajkhi möcavökho hajajm al-lövoevkho*.

¹² Kiejtve: *ze hajajm oszo Adajsem nogilo vöniszmöcho vaj*.

A *halél*-t továbbá zarándokünnepnek mindegyikén és *chanuka*-kor egyaránt mondjuk. Az idézett zoltármondat örömteli események kapcsán is gyakran megszólal: esküvőkön, *brisz*, *bar micvo*-köszöntés során gyakorta hallható rabbinikus szónoklatban, énekekben egyaránt.

A folytatás Tóra-olvasással és többletimával is, az ún. *muszaf*-fal (מוסף) emlékeztet arra, hogy ilyenkor, *rajs chajdes* (ראש חודש) napján a Szentélyben áldozatot mutattak be — egyébként szombatokon és más ünnepnapokon is. Az újhold előtti szombat délelőtti szertartás során dátumát —imákhoz kapcsolódva— kihirdetik. Az egyik legkiemelkedőbb jelentőségű ünnepünk, az újév —*rajs hasónó* (ראש השנה)— újholdi napra esik.

Újhold napját hétköznap tartott *kis jajm kipur* – *jajm kipur koton* (יום כפור קטן) előzi meg csökkentett gesztelőnap tartalommal, potenciális bűjtnapként.

Szombati —*sabosz*-i (שבת)— vonatkozások

Az imádkozás ilyenkor való szövegtöbbletein és -elhagyásain túl a nap megjelenítője a 92. zoltár: első mondata egyértelműen meghatározza rendeltetését: *מזמור שיר ליום השבת*¹³ (azaz „Zoltárének szombat napjára”). Az imarendben kiemelkedő helyre szerkesztődött a zoltár: a szombatköszöntő kabbalista szövegű himnusz utáni folytatásra, melyben úgy fogadja a *sabosz*-t, mint vőlegény a mátkáját.

Az Ő.való iránti, hangszerekkel is megszólaló hálagondolatok, valamint egyenességének elismerése, a gonoszokon úrrá levő igazak dicsőségének hirdető szavai a szombat és más bibliai ünnepek reggeljein is a „dalos énekek” (*pszuké dözimro* פסוקי דזמרה) csokrában zendülnek fel.

Kifejezetten szombati részlet a *sabosz* őrzésére felszólító bekezdésből való kiemelés: „... mert hat napig alkotta az Ő.való az eget és a földet, és a hetedik napon nyugodott és megpihent.” (Ex 31,16–17) Ez az utalás aztán folytatásként a főimádságban, az ún. *amido*-ban is megjelenik. A *Tízparancsolat* negyedikje részletesen kifejti a szombat megszentelésének mikéntjét, továbbá, hogy „megáldotta a szombat napját és megszentelte azt”. (Ex 20,8–11)

Szombati ima bekezdésében és a *kidus*-ban (קדוש) —borral— I.tenünk nevét áldó dicsőítésként idézzük újra, hogy *megszenteli a szombatot* (מקדש השבת).¹⁴

A *sabosz*-i imádkozás utáni asztalhoz ülés az együtténeklés örömeivel gazdagítja az ünneplést és tartja fent az emelkedett hangulatot, de az áhítatot is. Műfajában, az ún. *zömirajs*-okban (זמירות) kifejezetten sokszor jelenik meg, hogy *e napot* hogyan ünnepeljük. Jellemzően népies és populáris megszólalású dal-lamok ezek, amelyek könnyen vállnak közösségi énekekké.

¹³ Kiejtve: *Mizmajr sir löjajm hasabosz*.

¹⁴ Kiejtve: *mökadés hasabosz*.

Vannak nevezetes szombatok, amelyek más ünnepek vagy éppen félünnep előhírnökei:

— a közelgő újhoidat (lehet egy-, ill. kétnapos félünnep) e napon hirdetik ki; *sabosz*-ra is eshet az újhoid dátuma.

E szombatok elnevezése nyomatékosítja a kiemelkedő jelentőségét:

— *sabosz suvó* (שבת שובה): a megtérés szombatja, az újév és az engesztelőnap közötti tíz napban,

— *sabosz chajl hamajéd* (שבת חול המועד): *szukajsz* ünnepkörének és *peszach* ünnepének közbenső félünnepi napjai közül a szombatra esőnek elnevezése,

— *sabosz börésisz* (שבת בראשית): a Tóra-olvasás újrakezdésének szombatja; eme szombat jelzője a Tóra első szava: „*kezdetben*”;

— *sabosz chanuka* (שבת חנוכה): *chanuka* ünnepének szombatján a Szentély lámpásairól, fényeiről olvasnak fel a Tórából, a prófétai könyv pedig a pusztai Szentély felavatását és a gyertyatartójának, a *mönajró*-nak (מנורה) meggyújtását idézi fel,

— *sabosz siró* (שבת שירה): ezen a szombaton olvassák föl a Tórából a *Tenger dalát*, azaz Izrael diadalénekét a Nádas-tengernél; különleges, más szombatoktól eltérő dallamú recitálással mondja (énekli) a felolvasó (*peszach*-kor is elhangzik ugyanez).

A *purim* előtti és utáni két-két különleges szombat:¹⁵

— *sabosz sükolim* (שבת שקלים): az ún. *sékelek szombatja*: szegény és gazdag egyformán adakozott a közösségi áldozat érdekében a jeruzsálemi Szentély működése idején; ez egyben népszámlálási alkalom is volt, mert a befolyt összeg alapján megtudhatták, hány húsztíz évvel felüli férfia van az országnak; jótékony célra is adunk ilyenkor pénzt (de nem szombaton, természetesen),

— *sabosz zochajr* (שבת זכור): az *emlékezés szombatja*: Izrael ellenségeivel foglalkozó témái a tórai és prófétai szakaszok felolvasásainak;

— *sabosz poró* (שבת פרה): az ún. *Vörös tehén* heti szakasz felolvasásának szombatja: a halottól eredő tisztátalanságról szól;

— *sabosz hachajdes* (שבת החודש): ez a nap vagy az első hónapnak, a niszánnak újhoidi napja vagy az azt megelőző szombat; ekkor egy másik Tóra-tekercsből is olvasunk fel az újhoiddal és a következő hónap kiemelkedő ünnepével, a *peszach*-hal való összefüggésben;

— *sabosz hagodajl* (שבת הגדול): a *Nagy szombat*, a *peszach* előtti szombat, amely emléket állít annak, hogy az egyiptomi rabszolgatartók türelemmel voltak a zsidók I.tenüknek bemutatandó bányáldozata iránt; a rabbik e szombaton szónoklatukban a közelgő ünnep törvényeiről beszélnek, felkészítve a híveket a következő heti ünnepi eseményekre.

Három ún. *feddő szombat* előzi meg a Szentély pusztulásainak emléknapiját, a *Tiso bööv*-ot (תשעה באב). Az e gyásznapi előtti szombat

¹⁵ Israel Méir LAU: *A zsidó élet törvényei*. MAZSIHISZ, Budapest 2011. 324–329. OLÁH31–35.

— a látomás szombatja, *sabosz chazajn* (שבח חזון); próféta ostromozza népét bűnei miatt, megidézi a tragikus jövőt és felszólít megtérésre, helyes cselekedetekre.

A gyásznapi előtti kilenc napban nem fogyasztunk hús, nem iszunk bort. A pusztulásra, a Szentély lerombolása miatt böjtöt követő szombat már a vigasztalásé: ez a

— *sabosz nachamu* (שבח נחמו). Ha az ünnepnap szombatra esik, akkor annak imája szombati kiegészítésekkel bővül.

A változó hosszúságú, de kb. 25 órás (!) *szombat ünnepének* végén elválasztó szertartásrészlettel, az ún. *havdoló*-val (הבדלה) búcsúozunk a szombattól: fonott gyertyával, borral, illatos fűszerrel mondott áldások után a borral eloltjuk a gyertyalángot. Gyertyagyújtással fogadjuk és -oltással választjuk el a hétköznapot a szombati ünneptől. A *tórai*¹⁶ (תורה) ünnepekre is vonatkoznak e szabályszerűségek.

Tórai ünnepek

Újév ünnepe, azaz *rajs hasónó* (ראש השנה) tisri hónap elsején kezdődik. Ide kapcsolódó elnevezések:

— *jajm hadin* (יום הדין): az ítékezés napja (Talmud, R.h. trakt. 16a): minden élőlény elvonul az I.ten előtt, hogy megítéltessék mi vár a következő évben

— *jajm töruó* (יום תרועה): a harsogás napja, a kosszarvból készült sófárt ilyenkor százszor is megfújják; *Akédat Jichak* (עקדת יצחק): „Fújjatok előttem kosszarvat, hogy Izsák megkötözésére emlékezzem, s akkor ezt úgy számítom, mintha ti áldoztátok volna föl magatokat érettem.” (Gn 32,13)

— *jajm hakeszen* (יום הקסן): „az eltakarás napja”, mert ez az ünnep újholdra esik,

— *jajm hazikorajn* (יום הזכרון): mert ekkor az Ö.való minden egyes emberről megemlékezik, és ítéleket sorsa felől,

— *jajm harasz ajlom* (יום הרת עולם): az emberrel teljes világ születésének napja, egyébként a teremtés megkezdése Elul 25-e;

— *jajm arajkh* (יום ארך): *hosszúnap* — kétnapos ünnep Erec Jiszráélban is. Ez volt Sára és Ráhel fogantatásának napja a Talmud szerint. „*Unöszane tajkef ködusasz hajajm ...*” (ונתנה תוקף קדשת היום): a „Fennen valljuk szentségét e napnak...” kezdetű ima egyik kiemelkedő bekezdése a két bűnbánó ünnepnek, az ember következő évi sorsának ítéletéről, majd bepecsételéséről. A zsidó felfogás szerint az Ö.való ítélete megérés, ima és jócselekedet által még a balvégzet is megváltozhat, azaz felelünk sorsunkért.

A *megtérés 10 napja* (עשרת ימי תשובה): a két bűnbánó ünnep közti időszak. Ön-magunkba nézés, jócselekedetek gyakorlása, bűnbocsánati imák mondása, könyörgésekkel kiegészült napi imák készítenek fel az ünnepi folytatásra.

¹⁶ A Tóra Mózes Öt könyvének elnevezése

Jajm kipur (יום כפור): az engesztelés napja tisri hónap 10-n:

— *sabosz saboszajm* (שבת שבתון): a „szombatok szombatja”,

— *jajm hakodajs* (יום הקדוש): mert az Ő.való dönt a halandó sorsa fölött,

— *jajm chaszimó* (יום חתימה): következő évi sorsunk pecsételése napja,

— *jajm hakipurim* (יום הכפורים): az engesztelések napja, nem csak az élők, hanem a halottak s az eljövendő nemzedékek számára is hoz engesztelést e nap.

— *jajm arajkh* (יום ארך): *hosszúnap*, a ráadás ima, az ún. *Neiló* miatt; a böjt 25 órás, egészséges ember esetén étlen-szomjan; Mózes ekkor jött le a Szináj hegyéről a második kőtáblával, hogy megbocsátást hozzon az aranyborjúval vétkezőknek; hajdan az ún. *jovél* év kezdetének napja; Izraelt 1973-ban e napon támadták meg az arab hadseregek és kezdődött el a *jajm kipuri* háború.

A zárandokünnepek (*solajs rögolim* שלוש רגלים) egy- vagy kétnaposak. Az esti ima pijjutjai aktualizálják, hogy adott napon mi minden történt.

Peszach (פסח): teliholdkor, niszán hó 15-én.

— *chag hapeszach* (חג הפסח): az elkerülés ünnepe, benne félünnepi napok.

Erev peszach (ערב פסח): niszán 14-én, böjt, ill. megváltása.

Szöfirasz hoajmer (ספירה העמר): omerszámlálás, a második naptól zsengek bemutatása a Szentélyben; a mai vallási gyakorlat a napok egyenkénti számlásával idézi vissza a zárandoklatot, de a kivonulás és a szináji Tóra-adás közti időszakot is. Másfelől ugyanez az időszak gyászjellegét is ölt magára, az Akiva rabbi tanítványait ért halálos csapássorozat miatt, amely csak a 33. napon szakadt meg: az emléket őrző *Lag baomer* szinte ünnepi gazdagságú szokásokkal, gyászkülönségek megszakításával emelkedik ki az évfordulók sorából.

Sövuajs (שבועות): sziván hó 6-án;

— *jajm habikurim* (יום הבכורים): a zsengek napja, a 7-féle termés (búza, árpa, szőlő, füge, gránátalma, oliva, datolya eleje): a papok s a földdel nem bírók kapták.

Szukajs (סוכות): teliholdkor, tisri 15-én kezdődik. A hetedik nap

hajsano rabó (הושענא רבה): nagy segítségkérés napja, a Szentély avatásának napja.

Bár félünnep, jelentős szöveganyag jellemzi, amely őszi ünnepek jellegzetes dallamait minden akkori ünnepből kölcsönzi.

Sömini aceresz (שמניני עצרת): „még egy nap” (Rási), záróünnep a szukajsz ünnep végén. Itthon ez a *Tóra örömmünnepében* (שמחת תורה) folytatódik.

Iszru chag (אסרו חג): zárandokünnepek utáni első hétköznap, légköre, szellemisége még az előző napok igézetét viseli magán; átmenetet jelent a kétféle élethelyzet között. A Szentély idején ez a nap félünnepnek számított, és a pap, a kohaniták kaphattak békeáldozatot, ezért ez *jajm tavuó*,¹⁷ a vágás napja.

Ezzel korántsem vettünk számba minden napi vonatkozású vallási eseményt, megemlékezést. Emléknapi, böjtnapi, személyes vonatkozású dátumok, az újkori Izrael nevezetes napjai kötnek minket más ünnepeinkhez.

¹⁷ OLÁH 78.